

Немања Вујчић

Филозофски факултет
Универзитет у Београду

ГРАДОВИ ЈОНИЈЕ У МИТРИДАТОВИМ РАТОВИМА

АПСТРАКТ: Рад је написан као покушај сагледавања историје ратова између Рима и Митридата из перспективе локалних заједница римске провинције Азије. Конкретно, као студија случаја узети су градови Јоније који су у Првом рату између Рима и Митридата (89–85) искусили понтску окупацију, саучествовали у масакру Римљана, покушали да промене страну када се ратна срећа окренула против краља, што их није спасло од Сулиних казних мера по склапању мира. Градови Јоније, подједнако велики центри и мање заједнице, нашли су се захваћени конфликтом великих размера на чији исход нису могли да утичу. Изузев краткотрајног почетног ентузијазма према Митридату VI, становници градова нису могли да се идентификују ни са једном од страна у сукобу те су се држали прагматично, окрећући се оној страни у сукобу која је у датом тренутку изгледала као победник. Ни краљ ни Римљани нису имали разумевања за ову позицију градова коју су тумачили као колебљивост или издају, те су у крајњем исходу градови трпели репресивне мере од обе стране.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јонија, Мала Азија, Митридат VI Еупатор, Ефес, Хиј, Смирна.

Какво је место локалне историје у великим догађајима светског значаја? Има ли она своје место уопште? Ратови између Рима и понтског краља Митридата VI Еупатора (120–63) су несумњиво догађаји од огромног значаја у светској историји. Последњи пут је нека хеленистичка армија озбиљно оспорила моћ Рима на Истоку. Последњи пут је, бар накратко, изгледало да постоји алтернатива Риму као водећој сили античког Медитерана. Свега тридесетак година после Митридатове смрти, источно Средоземље је ушло у састав Римског царства и та римска позиција ће остати неоспорна

током много стотина година. О Митридатовим ратовима данас постоји огромна литература, далеко већа од античког изворног материјала на коме се заснива.¹ У тим радовима судбина појединачних градова и области захваћених ратом не заузима велики простор. Делом већ и због саме природе сачуваних извора, Митридатови ратови су одувек сагледавани и тумачени из перспективе „велике историје“, у чијем су центру краљ Митридат и његови велики римски противници – Сула, Лукул и Помпеј. Јонија, као релативно богата и напредна област, која традиционално обухвата узак приморски појас дуж западне обале Мале Азије (између Фокеје на северу и Милета на југу, укључујући и два већа острва, Хиј и Сам) пружа интересантну студију случаја која открива много о последицама ових ратова по градске заједнице провинције Азије. Наравно, историчар је и у овом случају лимитиран доступним изворима. Антички писци, мада ретко заинтересовани за локалну историју, ипак дају извесне податке о судбини јонских градова у овим ратовима.² У комбинацији са одређеним епиграфским споменицима и нумизматичким материјалом, добија се маса изворних информација које допуштају дубљу анализу.

На овом месту неће бити опширнијег излагања познатих чињеница нити анализе тока и последица ових ратова уколико се директно не дотичу јонских градова. Нећу детаљније залазити у дискусију (и даље недовршену) о томе како је заправо дошло до рата, да ли је кривица на Митридату или на Римљанима.³ До сада

---

¹ Важнија литература о Митридатовим ратовима: L. Ballesteros-Pastor, *Mithridates Eupator, rey del Ponto*, Granada 1996, 92–282; F. Geyer, *RE XV sv. Mithridates* (12) VI. Eupator Dionysos, 2168–2178, 2181–2194; P. Green, *Alexander to Actium. The Historical Evolution of the Hellenistic Age*, Berkley – Los Angeles 1990, 560–565, 653–658; J. G. F. Hind, *Mithridates*, у: *The Cambridge Ancient History IX2: The Last Age of the Roman Republic 146–43 BC*, Cambridge 2006, 144–164; D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor I*, Princeton 1950, 208–231, 321–365; Ch. Marek, P. Frei, *Geschichte Kleinasiens in der Antike*, München 2010, 345–362; B. C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*, Leiden 1986, 89–167; H. A. Ormerod, *Pontus and its Neighbours: the First Mithridatic War*, у: *Cambridge Ancient History IX*, Cambridge 1951, 238–260; Ж. Петковић, *Свољна пољитика Понијске краљевине*, Београд 2009, 151–250; Th. Reinach, *Mithradates Eupator König von Pontos*, Leipzig 1895, 100–205, 296–410; A. N. Sherwin-White, *Roman Foreign Policy in the East 168 B.C. To A.D. I*, London 1984, 121–148, 159–206; K. Strobel, *Mithridates VI Eupator von Pontos. Der letzte große Monarch der hellenistischen Welt und sein Scheitern an der römischen Macht*, Ktoma 21 (1996), 55–94; E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique (332–30 av. J.-C.) II*, Nancy 2003, 477–503.

² Најважнији наративни извори за Митридатове ратове су *Митридајика* Апијана из Александрије и Плутархове биографије Суле и Лукула. Поред њих извесне, веома важне податке, дају и неки Цицеронови говори, Јустинова хроника, дела Орозија и Касиодора, те фрагменти Мемнона, Диодора, Ливија и Касија Диона.

³ Неодређеност постоји већ на нивоу извора. Апијан описује дебату коју су Митридатови и Никомедови представници водили пред Римљанима. Митридатов посланик Пелопида представља Митридата као искреног пријатеља Рима који је прешао преко већег броја неспоразума изазваних са римске стране. Митридат је жртва а Никомед

сам говорио о „Митридатовим ратовима“. Градове Јоније, међутим, дотиче само Први рат са Митридатом (89–85). Други рат је сукоб мањег обима (заправо серија војних инцидената, римских упада у Понт ради пљачке) који се окончао пре него што се развио у нешто веће.⁴ У Трећем рату (73–63), серија Митридатових победа је рано окончана и, иако је рат трајао пуних десет година, он је брзо приморан да се повуче из провинције Азије у коју се више никада није вратио. Дакле, говоримо само о Првом рату и његовим последицама.

МИТРИДАТОВЕ РАНЕ ПОБЕДЕ И БОРАВАК У ЈОНИЈИ

Ниједан извор не бележи како се у градовима Јоније гледало на избијање рата 89. године. Свакако да нико није предвидео раз- мере и значај који ће овај догађај попримити. Почетак Првог рата био је обележен серијом спектакуларних победа понтског краља. Римске армије и трупе њихових понтских савезника су биле брзо елиминисане и краљева војска је, после заузимања Битиније, неометано прешла границе провинције Азије.⁵ Отпор локалних заједница се јављао само спорадично, углавном га није ни било.⁶ У Јонији су се сви градови предали без отпора,⁷ у Ефесу су грађани свечано

агресор који злоупотребљава римско пријатељство. Римљани су позвани да зауздају свог савезника или да се повуку и допусте Митридату да се брани (App. *Mith.* 12, 14). Никомедови представници су, међутим, тврдили да Митридат одавно планира освајачки рат против Римљана и да његове свобухватне припреме пружају доказ за то. Митридат је увек радио против Никомеда и само чекао погодну прилику да нападне и њега и Римљане (App. *Mith.* 13). Сличну расправу Апијан смешта у завршницу рата, у току разговора између Суле и Митридата. Поново, Митридат тврди да је био жртва римске агресије а Сула га оптужује да је одувек планирао рат и да га је покренуо у најповољнијем могућем тренутку, када су Римљани били заузети борбом са савезницима (App. *Mith.* 56–58). Антички извори су углавном сагласни да је Митридат заиста планирао своја освајања годинама унапред (уп. Plut. *Pomp.* 41; D. Cass. XXXVII 11, 1–3), али неки модерни научници сумњају у то. За мишљење да Митридат није планирао ратове и да је доследно настојао да избегне сукоб с Римом в. J. M. Madsen, *The Ambitions of Mithridates VI: Hellenistic Kingship and Modern Interpretations*, у: Højte (ed.), *Mithridates VI*, 191–201 (Римљани су одговорни за конфликт); K. Strobel, *Mithridates VI Eupator von Pontos. Der letzte große Monarch der hellenistischen Welt und sein Scheitern an der römischen Macht*, Ktema 21 (1996), 55–94 (Битинија је одговорна). Али в. и В. McGing, *Mithridates VI Eupator: Victim of Aggressor?*, у: Højte (ed.), *Mithridates VI*, 203–216.

⁴ D. G. Glew, *Between the Wars: Mithridates Eupator and Rome, 85–73 B.C.*, Chiron 11 (1981), 112–118.

⁵ App. *Mith.* 17–19.

⁶ Отпор су пружили Лаодикеја на Лику (у коју се склонио Квинт Опије са трупама), Магнезија на Сипилу и Стратоникеја у Карији: App. *Mith.* 20–21.

⁷ Више извора спомиње отпор једне Магнезије Митридату. У последње време преовладало је мишљење да је то Магнезија на Меандру (McGing, *Foreign Policy*, 111, нап. 110), на основу места у Tac. *Ann.* III 62, где се наводи да је Сула Магнежанима одао признање након победе над Митридатом. Сигурност у овај став почива на уверењу (преузетом од R. Syme-a, *Tacitus I*, Oxford 1958, 285–286) да је Тацит користио званична *acta*

дочекали краља као спасиоца и новог Диониса, претходно оборивши све статуе подигнуте Римљанима у част.⁸ Једино се Хиј предао уз оклевање. Митридат се овом приликом оженио једном женом из Ефеса (чијег је отац поставио за надзорника града) и једном са Хија, чиме је нова веза између краља и градова добила и симболичан израз.

Дакле, већина градова Азије и сви градови Јоније су препознали свој интерес у потчињавању краљу.⁹ При тумачењу оваквог држања потребно је имати у виду низ фактора. Историчари су велики, можда и претеран, нагласак ставили на незадовољство становништва Азије Римљанима и њиховом управом. Да се у случају јонских градова може говорити о озбиљном незадовољству није спорно, али је питање да ли оно, само по себи, задовољава као објашњење. Не треба губити из вида чињеницу да најгори примери римских злоупотреба долазе тек *после* Првог рата са Митридатом као и да постоје докази да су у периоду 129–89. јонски градови и даље били релативно богате и стабилне заједнице. Један број јавних грађевина је саграђен управо у овом периоду, градови су наставили да одржавају скупе свечаности и подижу почасне споменике.¹⁰ Лоша и корумпирана управа, сама по себи, не би навела градове да се одметну од Рима, да нису деловали и други фактори.

Постоји и фактор краљевске пропаганде.¹¹ Митридат је настојао да привуче учене Хелене на свој двор¹² и он је рано постао место где су философи, песници, лекари и други учени људи били радо виђени и радо одлазили.¹³ Какви год разлози стајали иза краљевог

Senatus на овом месту и да је, према томе, грешка искључена (Syme, op. cit., 285, nap. 4: "For Asia, Ch. XXXV. What earlier writer would have reported at such length on the asylum-rights of the cities (III 60–63)?"). Међутим, треба имати у виду да је Syme-ово схватање о Тациту који истражује и користи архивска документа попут *acta Senatus* озбиљно оспорено (в. А. Momigliano, *The Classical Foundations of Modern Historiography*, Berkeley – Los Angeles 1990, 110–112). Тацит, уосталом, не наводи чиме су то Магнежани заслужили Сулину похвалу. Већина извора (Liv. Per. LXXXI; Plut. Mor. 809 B-D; App. Mith. 21, 61) просто помиње отпор Магнезије без навођења која је у питању, док Пусанија (Paus. I 20) изричито наводи је у питању Магнезија на Сипилу. Strab. XIII 3, 5 пише да су Римљани Магнезију на Сипилу наградили статусом слободног града. У овим анализама се превиђа да Апијан наводи да је она Магнезија кроз коју је Митридат прошао *пре* уласка у Ефес, отворила капије без оклевања. С обзиром на описану путању Митридатове војске, то може бити само Магнезија на Меандру (в. Magie, *Roman Rule* II, 1102–1103, nap. 32).

⁸ App. Mith. 21.

⁹ Cic. Flac. 61.

¹⁰ Magie, *Roman Rule* I, 167–168.

¹¹ Ратна пропаганда: L. Ballesteros-Pastor, *Troy, between Mithridates and Rome*, у: J. М. Нойте (ed.), *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Aarhus 2009, 217–221; D. Glew, *The Selling of the King: a Note on Mithridates Eupator's Propaganda in 88 B.C.*, *Hermes* 105–2 (1977), 253–256; McGing, *Foreign Policy*, 89–108.

¹² Plin. NH VII 37.

¹³ Oros. VI 4, 6. G. W. Bowersock, *Augustus and the Greek World*, Oxford 1966, 108.

покровитељства,¹⁴ потреба да се он прикаже у повољном светлу међу Грцима свакако заузима битно место. Већ неколико година пре 89. Митридат је настојао да се приближи великим грчким градовима у Азији, између осталог и Ефесу и другим центрима Јоније. Већ око 91. г. ст.е. краљевска ковница емитује новац са мотивима преузетим са ефеских ковања. По уласку у Ефес, Митридат је даривао Артемидино светилиште и проширио простор око њега на којем је важило право светог азила.¹⁵ У исто време, Смирна, Еритра, Ефес и Милет су ковали златне статере са понтским симболима (Смирна је ковала и бронзани новац са краљевим ликом).¹⁶ Неки градови су добили и поклоне у новцу. Исте године (88), на Хију су Митридатови представници однели победу у више коњичких такмичења.¹⁷ У том смислу вероватно треба посматрати и Митридатово наглашавање (фиктивне) везе са Александром Великим. Све ово се може тумачити као припрема за предстојећи рат или, просто, као испуњавање уобичајене идеолошке улоге хеленистичког краља од кога се очекивало да буде пријатељ, заштитник и покровитељ грчких градова и светилишта. У случају да је краљ заиста планирао рат годинама унапред, подршка азијских Грка му је била неопходна, из више разлога.¹⁸

Али цела расправа у суштини полази од замене главног и споредних разлога. Незадовољство Римљанима, наклоност према Митридату или успех његове пропаганде су у најбољем случају могли бити споредни фактори. Тешко да би иједна заједница на основу ових разлога донела одлуку за коју је веровала да води у сопствено уништење. Пресудно је било то што су многи били уверени да је Митридат *заиста њобедничка сирана*. У атмосфери шока под утиском раних Митридатових победа Римљани су многим изгледали као дефинитивни губитници. То, уосталом, и није била потпуна заблуда нити је Митридатов поход био једна неразумна и безнадежна авантура, како се понекад у литератури приказује.¹⁹ До тог времена, Митридат је већ изградио пространо царство дуж обала Црног мора, и располагао је великом и опробаном војском (која,

---

¹⁴ Митридатова лична интересовања су играла извесну улогу, нарочито његово занимање за медицину, ботанику, фармакологију и језике: Plin. *NH* XXV 3.

¹⁵ Strab. XIV 1, 23.

¹⁶ О овим ковањима: B. V. Head, *Historia Numorum: a Manual of Greek Numismatics*, Oxford 1911.2, 660; Magie, *Roman Rule* II, 1103, нап. 34; K. Regling, *Zur griechischen Münzkunde V*, *ZN* 35 (1925), 265–271.

¹⁷ Arch. Delt. 28 (1927), бр. 12; L. Robert, *Opera Minora Selecta* I, Amsterdam 1969, 518–529.

¹⁸ M. I. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World* II, Oxford 1941, 935.

¹⁹ Sherwin-White, *Roman Foreign Policy*, 126–131.

истина, још увек није одмерила снагу са римским легијама) и знатним ресурсима, људским и материјалним.²⁰ Његов улазак у рат је пратила и поменута пропагандна припрема. Рим је, с друге стране, био погођен ратом у самој Италији. Искуства римских ратова у претходној генерацији била су разнолика и нису уливала поверење у погледу спремности римске војне силе да се носи са озбиљним и припремљеним противником. Градови су, дакле, имали јаке разлоге да мисле да су краљеве победе трајне и, у складу са таквом проценом, одредили своје држање. Свакако да је извесну улогу играла и наводна краљева благод (поново, пропагандни елемент), његов покушај да се прикаже као хуман и разуман победник, који прашта онима који му се предају.²¹ Међутим, убрзо по уласку у Ефес, Митридат је донео драстичну одлуку која га је приказала у сасвим другачијем светлу.

Током боравка у Ефесу, Митридат је донео најсудбоноснију и, бар из модерне перспективе, најконтроверзнију одлуку своје владавине. Новопостављени краљевски чиновници широм Азије су добили запечаћене наредбе којима се налагало да се истог датума, тридесет дана по издавању наредбе, ликвидирају сви Римљани и сви насељеници пореклом из Италије. Наредба је извршена, мада не свугде подједнако доследно. Нису је извршиле понтске трупе, локално становништво је активно и масовно учествовало. То јесте, с једне стране, непосредан доказ незадовољства и нагомиланих фрустрација римском владавином. С друге стране, потребно је имати у виду и детаље краљеве наредбе, онако како нам је антички извори преносе. Наредба је: 1) да сви Римљани и Италици буду ликвидирани, укључујући и њихове породице и ослобођенике; 2) да се тела убијених не смеју сахрањивати; 3) да имовина убијених припада краљу; 4) ко год покуша да крије бегунце или да сахрани мртве биће третиран као и они; 5) потказивачи се охрабрују наградама (вероватно од имовине убијених Римљана); 6) робови који убију или пријаве своје господаре добијају слободу; 7) дужници који учине

---

²⁰ О Митридатовој владавини и ратним припремама: Ballesteros-Pastor, *Mitridates Eupátor*, 37–84; F. Geyer, op. cit., 2163–2166; Hind, *САН IX2*, 137–144 (мапа царства на стр. 134); Magie, *Roman Rule I*, 194–207; McGing, *Foreign Policy*, 43–88; E. Meyer, *Geschichte des Königreichs Pontos*, Leipzig 1879, 84–98; Th. Reinach, *Mithradates Eupator*, 48–99; M. I. Rostovtzeff, *САН IX*, 225–233.

²¹ Заробљене битинске војнике Митридат је ослободио, чак им је обезбедио намирнице и воду за пут (App. *Mith.* 18). Градови који су се одлучили на отпор а потом ипак предали (Јаодикеја на Лику), поштеђени су разарања и пљачке. Неки провинцијски градови су чак добили новчане поклоне од краља (Апамеја у Фригији, Тралес). У опреци с тим стоји поступање са Манијем Аквилијем који се склонио у Митилену. Када су га грађани предали краљу, он је одведен у Ефес, мучен и брутално погубљен (App. *Mith.* 20–21).

исто добијају опроштај дугова.²² За многе људе је, дакле, постојала двострука мотивација да почине злочин, мотивација која је садржала и претњу (у случају помагања жртвама) и награду (слобода, опроштај дугова, део имовине жртва). У покољу су пре свега учествовали сиромашнији становници градова, локални дужници Римљана, којих је у ово време већ веома много, и робови заинтересовани за ослобођење. У Ефесу, који је имао једну од највећих италских заједница, десио се и један од најпотпунијих покоља. Та велика италска заједница је, наводно, потпуно уништена. Није поштовано ни право азила у храмовима: Ефешани су одвукли бегунце који су се склонили у Артемидино светилиште и погубили их.²³ Нешто слично се десило у Магнезији на Меандру, где право азила у храму такође није поштовано. На Хију, међутим, већини Римљана је било допуштено да побегну, а конфисковани поседе нису предати краљу већ су стављени под надзор града. Смирна, мада се предала краљу без оклевања (касније се угледни грађани Смирне срећу и у краљевој пратњи), такође је нашла начин да избегне масакр. Ни један извор не спомиње убијање Римљана у Смирни, а римски изгнаник Публије Рутилије Руф (P. Rutilius Rufus) побегао је из Митилене у којој је живео у Смирну, где је чак добио и грађанско право.²⁴ Сула је касније гледао на Смирну као на један од градова који су остали верни Риму. За остале детаљи нису познати, али се за неколико градова које је Сула казнио после рата (Милет, Клазомена, вероватно Фокеја и Колофон) може разумно претпоставити да је *Крвави едикт* и тамо спроведен. Римљани који су успели да се склоне на време бежали су на егејска острва, нарочито на Родос који је успешно пружио отпор краљу.

Број жртава је тешко проценити, антички извори иду до цифре од више десетина хиљада или чак преко сто хиљада убијених у целој провинцији.²⁵ Број убијених у самој Јонији не наводи ниједан извор нити постоји могућност да се он одреди. Ако се пође од чињенице да је у градовима Јоније италска популација била многобројна, морао је бити велики. У модерној науци о овом догађају је много писано: разматрани су краљеви мотиви (рационални или не),

---

²² App. *Mith.* 22.

²³ Извори за *Крвави едикт* и покољ Римљана (пored наведених места код Апијана): Jacoby, *FGH* 434, F32, 9 (Мемнон); Liv. *Per.* LXXVIII; Val. Max. IX 2, ex. 3; Plut. *Sull.* 24; Flor. I 39; Cass. Dio XXXI fr. 101 (уп. fr. 109, 8); Eutr. V 5; Oros. VI 2.

²⁴ Cic. *Rab. Post.* 27. Касније је напустио Смирну и ступио у Сулину службу. Између осталог у име Суле је 85. преговарао са Фимбријом око његове предаје, в. G. Lewis, Sulla and Smyrna, CQ 41–1 (1991), 127.

²⁵ Најчешћа цифра коју извори (Memn. op. cit.; Val. Max. op. cit.) дају је 80.000 убијених у целој провинцији; Plut. *Sull.* 24 чак 150.000. Вероватно су обе цифре преувеличане, а друга свакако. Тај „податак“ Плутарх је преузео из Сулиних мемоара.

стварни број убијених, држање (саучесништво) локалних заједница, социјална и економска димензија. Опште сагласности око тумачења ове Митридатове одлуке ни данас нема. Већина историчара је покушала да следи античке изворе и најје рационалан мотив – економски (конфискацијама је попуњена краљевска благајна, присталице су материјално награђене), социјални (анимирани су нижи слојеви у корист краља) или политички (створен је непремостив расцеп између азијских градова и Рима, уклоњени су потенцијални извори проблема са новоосвојених територија). Било је и таквих мишљења у којима је одговор тражен у краљевој личности, емоцијама, мржњи према Римљанима или чак психопатологији.²⁶

Да ли је могуће, на основу оскудних расположивих извора, сагледати овај мрачан догађај из перспективе јонских градова? У каснијој фази рата, о чему ће бити речи даље у тексту, Ефешани су своје учешће у рату на страни Митридата правдали нуждом а преко одговорности за масакр прелазили ћутањем.²⁷ Митридат и његова војска су боравили у њиховом граду и изгледало је да су дефинитивни победници у рату. Краљ је град освојио изненађењем, брзином и чак преваром, и престрављени грађани нису ни били у позицији да организују отпор. Из тога следи (мада није изричито речено) да покољ Римљана у Ефесу није био акт њихове воље, пошто своју вољу у том тренутку нису ни могли да искажу, те кривицу за масакр у потпуности сноси понтски краљ. Ово оправдање изгледа неуверљиво, поготову ако се има у виду пример суседних градова, Хија и Смирне, где је покољ избегнут. Ипак не треба previdети битне разлике: сам Митридат се, са главнином војске, у том тренутку налазио у Ефесу а на истом месту је *Крвави едикт* и проглашен. На Хију тада није било краљевих трупа и острвљани су се морали осећати сигурније него њихови сродници на копну. У том смислу се може рећи да је у слици коју су Ефешани касније покушали да представе Римљанима било и мало истине.

О социјалној димензији овог догађаја може се више рећи. Модерна слика о Митридату кога подржавају сиромашни грађани и робови, док је локална елита била наклоњена Римљанима, вероватно је превише поједностављена, као и став да су сиромашни и робови једини учесници масакра.²⁸ Свакако да је један број домаћих

---

²⁶ Тумачења масакра у литератури: Ballesteros-Pastor, *Mitridates Eupátor*, 103–107; Magie, *Roman Rule I*, 216–218; Marek, *Geschichte Kleinasiens*, 346–347; McGing, *Foreign Policy*, 113.

²⁷ *I. Ephesos* 8, 1–19.

²⁸ Magie, *Roman Rule I*, 217: “In many a city the command was doubtless welcomed, most of all probably by the rabble, eager for the booty to be obtained.” Слично томе Rostovtzeff, *SEHW II*, 938: “Like most such acts, both in ancient and modern times, the Asiatic massacre was carried out by the rubble of the cities.”

богаташа, можда повезаних са публиканима, видео свој интерес у томе да подржава Римљане, као што је и један број сиромашнијих грађана и робова био анимиран краљевом пропагандом. Одређена места у изворима показују да су неки богати појединци из провинције били међу Митридатовим непријатељима,²⁹ али нема доказа који би оправдали став да су сви или већина сиромашних аутоматски били наклоњени краљу или да су сви богатији грађани одмах и безусловно били његови противници. Ослобађање робова је свакако морало отуђити локалну елиту али и многе друге групе, јер је на тај начин Митридат отварао једну од најдубљих пукотина у структури сваког грчког полиса. Аристоник је пола века раније учинио нешто слично али између његове ситуације и оне у којој се Митридат налазио 88. године има мало сличности. Аристониново наоружавање робова је, као и увек у античкој историји, било екстремна мера, акт очајања чији је циљ био да се попуни војска, када су остали извори заказали. Митридат је у време ефеског декрета био у сасвим другачијој ситуацији. Његове армије су биле победоносне и готово неокрњене; Римљани још нису ни упутили војску на Исток. Касније ће у Архелајевој војсци у Беотији бити чак 15.000 бивших робова – можда управо ослобођених у азијским градовима овом приликом. Могуће је да су ипак економски разлози имали примарни значај: Јустин преноси да се краљ, захваљујући имовини убијених, ослободио свих финансијских брига у толикој мери да је градове наградио ослобођењем од пореза у периоду од пет година, као и да је поништио све приватне и јавне дугове градова без обзира на то да ли су дуговања била према Римљанима или не.³⁰

Анализирајући овај догађај, ниједног тренутка не треба губити из вида колико су заправо оскудни изворни подаци и колико мало појединости знамо. Ефес је један од случајева о којима смо прецизније информисани и ту је масакр добио свој најмасовнији и најбруталнији облик – присуство самог краља и његове војске несумњиво је деловало као катализатор. Други случај је Хиј и овде су грађани предузели кораке да избегну масакр, истовремено пазећи да се не замере краљу. Смирна је такође нашла начин да избегне и погром и краљево незадовољство. Ван Јоније постоје нека

---

²⁹ За примере в. McGing, *Foreign Policy*, 116–117. Извесни Херемон из Нисе у Карији је помагао Римљане (снабдевао је храном трупе Манија Аквилија у Апамеји). Његова активност је била довољно важна да Митридат лично распише награду за његову главу (и за његове синове) – С. В. Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period*, New Haven 1934, бр. 74–75.

³⁰ Jus. XXXVIII 3, 9: “Multum ibi auri argentine studio veterum regum magnumque belli apparatus invenit, quibus instructus debita civitatibus publica privataque remittit et vacationem quinquennii concedit.”

сведочанства да су градови покушали да заштите Римљане или да бар формално (мада крајње цинично) избегну директну одговорност.³¹ Ако ови примери нешто говоре, то је да су бар неки градови настојали да се дистанцирају од покоља, докле год то није значило провоцирање краља. Тамо где је покољ спроведен, то се свакако није догодило без сагласности локалне елите. Ипак, уз еуфорију масе која је линчовала Римљане и Италике у Ефесу, треба претпоставити и опрезну уздржаност већег дела популације. Просечан становник неког јонског града, изузев ако није био дужник римских кредитора, није имао шта да добије учествујући у овом масакру без преседана. Несумњиво да је *Крвави едикт* многе навео да се питају о краљевом карактеру, његовој владавини и даљим поступцима. Шта све не би могао да учини краљ који је хладне главе наредио погубљење 80.000 људи?

ОКУПАЦИЈА ХИЈА И УСТАНАК У ЈОНИЈИ

Митридатове победе су се показале пролазним. Већ у јесен 88. године краљ је одлучио да се не заустави на освајању Азије, већ је послао претходницу преко мора у Грчку. У лето и јесен 86. године, понтска војска је уништена у два велика биткама код Херонеје и Орхомена у Беотији.³² Поред Сулиних трупа које су извојевале ове победе, још једна римска армија се појавила на Балкану а ускоро је прешла у Азију.³³ Иако је Митридат и даље контролисао море, већ први пораз је изазвао последице које су се осетиле и у Јонији. Сачувани извори говоре о промени код самог краља. Вести о поразима су га запрепастиле: не само да је изгубио раније самопоуздање већ је био на ивици панике.³⁴ Поред покушаја да организује нову војску, изменио је и држање према азијским градовима и династима. Покушавајући да чвршћим и бруталнијим режимом предупреди евентуалне побуне и одметања, краљ их је покренуо и убрзао.

На Хију погром Римљана није био ни спроведен, или је спроведен у много блажем облику у односу на друге градове. У то време Митридат није реаговао на ово ублажавање његове одлуке, а Хијани су се трудили да не изазивају краља. Бродови са Хија су

---

³¹ Нпр. у Тралесу су грађани унајмили убицу из Пафлагоније да обави погубљења локалних Римљана (App. *Mith.* 23; Cass. Dio XXXI fr. 101), како би избегли директну одговорност за њихову смрт.

³² Plut. *Sull.* 15–21; App. *Mith.* 41–45.

³³ App. *Mith.* 51–53.

³⁴ App. *Mith.* 46.

учествовали у понтској флоти која је напала Родос. Сада је, међутим, њихово држање постало предмет преиспитивања. Митридат је најпре конфисковао имовину свих људи за које се сумњало да су пребегли Сули а потом је наредио да се утврди колика је имовина избеглих Римљана на Хију. Ускоро се на Хију појавио краљев војсковођа Зенобије (чије су трупе можда одвојене од велике војске која је под Дорилајем пловила за Грчку)³⁵ и у ноћном препаду заузео бедеме, капије и утврђења. Потом је узео таоце од водећих породица и пребацио их у суседну Еритру.³⁶ Апијан цитира одломак наводног краљевог писма Хију, упућеног после ових догађаја:

И сада сте наклоњени Римљанима, са којима су многи од вас, а убирете плодове са римских поседа за које нам нисте платили порез. На мој брод је, у току поморске битке код Родоса, наишла ваша тријера и тешко га оштетила. Ја сам био вољан да кривим само кормилара, да бисте могли да budete сигурни и да мирујете. А сада кријете да сте своје најбоље људе послали Сули и ниједног од њих нисте пријавили или објавили да раде без јавног допуштења, што би се очекивало ако нисте заједно са њима били у том подухвату. За оне који су се заверили против моје власти, а који су већ ковали заверу против моје личности, моји пријатељи сматрају да казна треба да је смртна. Али ја вам процењујем казну од две хиљаде таланата.³⁷

Са становишта хеленистичке владарске идеологије и Митридатове ратне пропаганде, садржај одломка је врло занимљив. Краљ тврди да казна којој ће изложити Хијане није резултат хира или тренутне ситуације. Напротив, Хијани су приказани као неискрени пријатељи који су речима прихватили краљеву власт а у стварности деловали против ње. Дозволили су Римљанима и другима који су то желели да пребегну код Суле, римске поседе нису предали краљу нити су за њих платили таксу, сада и званично преговарају са Сулом. Чак и судар једне тријере са Хија са краљевском лађом краљ накнадно тумачи као покушај атентата! Огромна сума од 2000 таланата се представља као знак краљеве блажности: за оно што су Хијани радили (преговори са непријатељем, завере против краљеве

³⁵ A. Ormerod, *САН IX*, 254, нап. 2.

³⁶ App. *Mith.* 46.

³⁷ App. *Mith.* 47: Εἶνοι καὶ νῦν ἐστὲ Ῥωμαίοις, ὧν ἔτι πολλοὶ παρ' ἐκείνους εἰσὶ, καὶ τὰ ἐγκτήματα Ῥωμαίων καρποῦσθε, ἡμῖν οὐκ ἀναφέροντες· ἔς τε τὴν ἐμὴν ναῦν ἐν τῇ περὶ Ῥόδον ναυμαχίᾳ τριήρης ὑμετέρα ἐνέβαλέ τε καὶ κατέσεισεν. Ὁ ἐγὼ περιέφερον ἐκὼν ἐς μόνους τοὺς κυβερνήτας, εἰ δύνασθε σώζεσθαι καὶ ἀγαθὰν. Λανθάνοντες δὲ καὶ νῦν τοὺς ἀρίστους ὑμῶν ἐς Σύλλαν διεπέμψατε, καὶ οὐδένα αὐτῶν ὡς οὐκ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ταῦτα πράττοντα ἐνεδείξατε οὐδ' ἐμηνύσατε, ὃ τῶν οὐ συμπεπραχότων ἔργων ἦν. Τοὺς οὖν ἐπιβουλευόντας μὲν τῇ ἐμῇ ἀρχῇ, ἐπιβουλευσαντας δὲ καὶ τῷ σώματι, οἱ μὲν ἐμοὶ φίλοι ἐδικαίουν ἀποθαεῖν, ἐγὼ δ' ὑμῖν τιμῶμαι διςχιλίων τάλαντων.

власти, атентат на самог владара) праведна казна је смрт (изгледа, за све грађане) и краљеви пријатељи су наводно давали савете у том правцу. Уместо тога, краљ ће се задовољити наплатом наведене казне и (очигледно) војном окупацијом острва.

Зенобије није допустио Хијанима да пошаљу Митридату посланике који би преговарали о овим условима. Само уз крајње исцрпљивање свих јавних и приватних извора и храмовних ризница и украса, Хијани су успели да скупе очекивану суму. Када је то учињено, Зенобије је окупио грађане у театру где их је оптужио да су му дали мање него што је тражено. Казна је била присилно насељавање Хијана на Понту: грађани су одмах спроведени на бродове, мушкарци одвојено од жена и деце, који су одмах запловили ка одредишту.³⁸ Уместо домаћег становништва, Зенобије је довео колонисте са Понта којима је поделио земљу и куће Хијана. Град је преименован у Береника по краљевој супрузи са Хија.³⁹ Расељени Хијани ипак нису стигли до Понта – Митридатове бродове је пресрела флота Хераклеје Понтске, до тада неутралног града, и ослободила заробљенике који су се после рата вратили на своје острво.

Колико је било истине у краљевим оптужбама? Хијани јесу допустили и Римљанима и другима, који су то желели, да се склоне на време, али краљ тада није реаговао на њихов поступак – изгледа невероватно да је тако нешто могло да остане тајна за њега. Да су Хијани наставили да користе земљопоседе и другу имовину одбеглих Римљана, звучи врло вероватно; постоје епиграфска сведочанства из каснијег периода о постојању римских поседа на острву.⁴⁰ Главну оптужбу, да су Хијани преговарали са Сулом и да је било Хијана у римској војсци, не можемо да проверимо али је доста вероватна; касније је Сула међу мировне услове укључио и повратак Хијана својим кућама.⁴¹ Највероватније је Хиј одабран као пример који ће осталим градовима јасно показати како краљ награђује дволичност. У одбрану Хијана треба рећи и то да су преговарајући са Римљанима 86. године они само следили исту логику која их је 88. године навела да пређу на страну краља. Као и две године раније, тако је и сада Хиј настојао да се приближи оној страни која је добијала рат. За Митридата, то је издаја достојна смртне казне, али

---

³⁸ App. *Mith.* 47.

³⁹ Jacoby, *FGH* 90, F95 (Николај из Дамаска); 87, F38 (Посејдоније из Апамеје). G. M. Cohen, *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands and Asia Minor*, Berkley – Los Angeles 1995, 141–142; L. Robert, *Hellenica* XI–XII, Paris 1960, 155–156, nap. 3; V. Tscherikower, *Die Hellenistische Städtegründungen von Alexander dem Großen bis auf die Römerzeit*, Leipzig 1927, 8.

⁴⁰ R. K. Sherck, *Roman Documents from the Greek East. Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus*, Baltimore 1969, бр. 70 (=A. Boeckh, *CIG* 2222; *SEG* XXII 507).

⁴¹ App. *Mith.* 55.

за грађане то је био само непосредан интерес и једини логичан поступак.

Зенобијева мисија била је да обиђе више градова и да сличним методама (војна окупација, узимање таласа) застраши грађане како би остали верни краљу. Није јасно да ли је и следећи град, Ефес, одабран унапред са сличном намером као и у случају Хија. Понашање грађана Ефеса илуструје сву неделотворност директне, огољене репресије. После његовог поступка на Хију, Ефешани нису намеравали да га пусте у град са војском. Уместо тога, пристали су да га пусте само с малом, ненаоружаном пратњом. У току ноћи, Зенобије је бачен у тамницу и погубљен. Ефес се тако нашао у отвореној побуни против краља па су грађани и донели одлуке у том смислу: мобилисали су локалне трупе, утврдили бедеме, спремили се за опсаду. И други градови у Азији су се покренули на вест о догађају у Ефесу. Извори од јонских градова наводе Колофон, Смирну и (вероватно) Метропољ,⁴² а ван Јоније Тралес, Сард и Хипаипу. Апијан додаје да су се побунили „и неки други“ (τινες ἄλλοι).⁴³ С обзиром на географски распоред наведених градова, изгледа да је устанак био ограничен на Јонију и Лидију.

У току 86. или 85. године ст.е. скупштина Ефеса је изгласала декрет којим се доносе мере за рат против краља.⁴⁴ У овом документу се види снажно настојање да се град оправда пред Римљанима за своје поступке. У уводном делу декрета наводи се да је народ чувао своју „древну наклоност“ (παλαιά εὔνοια) према Римљанима, који се називају „општим спаситељима“ (κοινοὶ σωτήρες).⁴⁵ Митридат је на почетку рата освојио Ефес захваљујући брзини, превари, те шоку и страху који је његова сила изазивала. Ефешани му никад нису били наклоњени и само су чекали прави тренутак да се придруже Римљанима у борби за „заједничку слободу“ (κοινή ἐλευθερία).⁴⁶ На покољ Римљана и учешће Ефешана у њему се не прави ни најмања алузија. Град не само да је приказан као жртва већ је и све време био на страни Рима, чекајући погодан тренутак да се укључи у борбу. Наравно, садржај овог декрета не представља чак ни полуистину. Ефес се 88. г. није предао Митридату само из страха или услед изненађења. Грађани су донели одлуку о при-

---

⁴² У рукописима Апијановог дела стоји (App. *Mith.* 48) Μεσσοπολίται али такво читање нема смисла, па се стандардно поправља у Μητροπολίται; в. Magie, *Roman Rule* II, 1108, нап. 52.

⁴³ App. *Mith.* 48; Liv. *Per.* LXXXII; Oros. VI 2, 8.

⁴⁴ *I. Ephesos* 8. Старија издања: Reinach, *Mithradates Eupator*, Ahnang 13, 464–466; Syll.3 742.

⁴⁵ *I. Ephesos* 8, 1–2.

⁴⁶ *I. Ephesos* 8, 12.

ступању победоносном краљу много пре него што се његова војска појавила пред градом. Али изворна вредност овог документа је свеједно врло велика. Он показује нешто друго: Ефешани су 86. били потпуно изоловани и све наде су полагали у римску победу. Она је, срећом по њих, ускоро постала извесна али тиме се покретало питање поступка Римљана према онима који су их свега неколико година раније издали. У суштини, овај декрет представља званични став Ефеса, наравно јако идеолошки обојен, о поменутих догађајима и покушај да се њихова улога представи у бољем светлу од реалне. Грађани највећег јонског града су се представљали Римљанима не као убице њихових сународника које су наједном решиле да промене страну, већ као стари савезници и пријатељи који ниједног тренутка нису искрено подржавали краља и који су само чекали погодну прилику да поведу борбу против њега. За поменутих следи још један декрет којим скупштина Ефеса опрашта дугове државним дужницима, чак и онима који су већ кажњени одузимањем имовине и грађанског права.⁴⁷ Сви који желе да узму оружје и придруже се борби против Митридата, странци, ослобођеници, неграђанско становништво на територији Ефеса и други, биће награђени грађанским правом; робови који учине исто добијају статус трајно настањених странаца.⁴⁸ У питању је вероватно колико потреба да се што већи број грађана мобилише за рат, толико и жеља да се предупреду краљеве мере сличне врсте.

Митридатова реакција на одметање градова није била доследна. Упутио је расположиве трупе против побуњених места и поставио управнике (тиране) са неограниченим овлашћењима, али је истовремено иступио са мерама од којих се очекивало да одбровоље остале градове да му остану верни. Немогуће је не приметити да су и ове мере биле противречног карактера. С једне стране, сви грчки градови су добили слободу и аутономију. С друге, он је целокупном становништву које би му остало верно обећао грађанска права и потпуно укидање дугова а ослободио је и све робове од којих је очекивао подршку у даљем рату. Такве одлуке су доносили и други владари и сами градови у тешким ситуацијама, али Митридат је покушао да их примени свеобухватније и на много већем простору него било ко пре њега. Како су ове одлуке примљене у градовима и у којој мери су уопште спроведене, може се само нагађати. Давање грађанских права свим слободним људима, укидање дугова и ослобађање свих робова су морали изазвати ве-

---

⁴⁷ I. *Ephesos* 8, 20–34; в. дискусију о овим редовима код J. H. Oliver-a, *On the Ephesian Debtor Law of 85 B.C.*, *AJPh* 60–4 (1939), 468–470.

⁴⁸ I. *Ephesos* 8, 43–45.

лики социјални прелом у сваком граду, са последицама које је било тешко и сагледати. Право је питање није ли Митридат овом одлуком градове још више отуђио? Већину грађана, не само оних богатијих, свакако јесте одбио од себе, али није извесно ни да су дужници, странци и робови пригрлили понуду краља који је сада очигледно губио рат. Истовремено је откривена завера међу краљевим личним пријатељима, од којих су двојица били грађани Смирне. Завереници су мучени и погубљени а делатност потказивача је процветала. У прогонима који су уследили око 1600 људи, стварних и набеђених завереника, изгубило је живот.

Наративни извори имају тенденцију да сажимају ток догађаја, да низ дешавања приказују као да су се одиграли у краћем периоду. У ствари, између побуне градова и склапања мира са Римљанима прошло је више од годину дана (лето 86 – јесен 85). Није познато како су Ефес, Смирна и други градови успели да се у том периоду одрже против краљевих трупа. Одређене чињенице свакако треба имати у виду. Крајем лета 86. године Сула је код Орхомена у Беотији потукао и уништио и другу велику понтску армију. Митридат је одмах приступио организовању преосталих трупа али већ у зиму 86/85. још једна римска војска, под командом Луција Валерија Флака (*Lucius Valerius Flaccus*) и Гаја Флавија Фимбрије (*Gaius Flavius Fimbria*), прелази у Азију. Последња војска коју је краљ организовао морала је бити упућена против ове претње. У кампањи која је уследила, Фимбрија (који је у међувремену узурпирао команду и убио Флака) се сукобио са Митридатовим сином на Риндаку у Битинији и у две битке уништио понтску армију у потпуности.⁴⁹ Имајући у виду овај контекст, успешан отпор побуњених градова можда и није такав успех каквим се чини. Већа понтска армија могла је да делује против градова само до краја 86. када је најкасније упућена против Фимбрије. После слома на Риндаку, Митридату је на располагању остала само флота, лична пратња и мрежа малих гарнизона које је оставио широм Мале Азије. Евентуална појачања из Понта су била далеко и Фимбрија је напредовао на југ без отпора. Митридат је реаговао на једини могући начин: бекством из Пергама, из унутрашњости Мизије, у Питану на ушћу Каика где је могао да рачуна на заштиту своје флоте.⁵⁰ У тим условима, побуњени градови су евентуално водили борбу против понтских гарнизона у својој непосредној околини. Чак ни понтска превласт на мору, у коју је Митридат уложио толика средства, није више била апсолутна. Већ крајем 87. године Сула је упутио свог квестора Луција

---

⁴⁹ Jacoby, *FGH* 434, F24 (Мемнон); *Liv. Per.* LXXXIII; *Cass. Dio* XXXV fr. 104.

⁵⁰ *Plut. Luc.* 3.

Лицинија Лукула са задатком да организује флоту (уз помоћ грчких градова и савезничких краљева).⁵¹ Више од годину дана касније, Лукул се појавио у Егејском мору са новом флотом и нападао понтске гарнизоне дуж обала Јоније. Лукул се искрцао на Хиј и елиминисао понтски гарнизон који је држао град. Потом је отпловио за Колофон и протерао локалног тиранина, постављеног од стране Митридата.⁵²

Рат је окончан преговорима, уговором (само усменим) који су Сула и Митридат постигли на састанку у Дардану у Троади.⁵³ За градове Јоније споразум у Дардану је био добродошао, али уједно је био и повод за стрепњу, јер је држање победника према заједницама које су мењале страну у току рата било непознаница. Заиста, заједнице које су три године раније извршиле покољ римских грађана – а то су били сви градови Јоније сем два – нису могле да очекују ништа добро од победника.

СУЛА И ЈОНИЈА

Два параметра су одредила Сулин третман азијских градова: ратне потребе његове војске (коју је требало употребити и за поход на Италију) и држање градова у претходном рату. Мада је био диктиран непосредним потребама, Сулин режим у Азији је имао елементе трајности. Нека од његових решења су била у употреби и много касније а један документ говори о њима као о „Корнелијевом закону“.⁵⁴ Када је склопио мир са краљем и када је постигао предају Фимбријине војске, Сула је окупио представнике градова Азије – свих или само оних на које су се односиле казнене мере (који су, уосталом, чинили велику већину) – у Ефесу и саопштио им своје одлуке.⁵⁵

Мада је био спреман да нелојалне заједнице строго казни, Сула је на самом почетку одбацио сваку сличност између поступања римске и понтске војске.⁵⁶ Сулина војска је силом заузела и опљач-

⁵¹ Plut. *Luc.* 2.

⁵² Plut. *Luc.* 3. A. Keaveney, *Lucullus: a Life*, London – New York 1992, 19–26.

⁵³ Plut. *Sull.* 27; App. *Mith.* 56–58. Sherwin-White, *Roman Foreign Policy*, 143–148.

⁵⁴ I. Priene 108D, 83: ὡς καὶ ἐν τῷ Κορινθίων νόμῳ γέγραπται („онако како је записано у Корнелијевом закону“). Друга издања: W. Dittenberger, *OGIS* II, 458; Sherk, *RDGE* 65.

⁵⁵ Сулин режим и реорганизација Азије: Ballesteros-Pastor, *Mitridates Eupátor*, 180–189; R. M. Kallet-Marx, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.*, Berkley – Los Angeles 1995, 261–273; Magie, *Roman Rule I*, 232–240; Reinach, *Mithradates Eupator*, 200–205; F. Santangelo, *Sulla, the Elites and the Empire: a Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*, Leiden – Boston 2007, 107–133; Sherwin-White, *Roman Foreign Policy*, 143–152.

⁵⁶ App. *Mith.* 62.

кала више градова, али ниједан град у Азији или Грчкој није уништила или раселила. Чак ни Атина, која је пружила веома јак отпор римској војсци, није претрпела уништење, мада је преживела тешко насиље и разарања.⁵⁷ Нажалост, извори не наводе прецизно ситуацију сваког појединачног града, детаљи недостају чак и за веће градове, па је историчар принуђен да саставља мозаик од случајних фрагмената. Градови у Јонији су стога третирани неједнако. Смирна и Хиј који су избегли масакр Римљана су третирани најблаже. Смирна је имала најдужу традицију непомућених односа са Римљанима и могла да у своју одбрану наведе подршку коју је у прошлости пружала свим римским подухватима у Азији.⁵⁸ Али пресудно је било то да, мада се предала Митридату без борбе, Смирна није спровела покољ Римљана а пре краја рата се побунила против краља и протерала понтски гарнизон. Хиј је такође избегао покољ и дозволио Римљанима и Италицима да се склоне. Мада се није заправо побунио против краља, брутална казна којом је Зенобије подвргао овај град, уз могућност (ако је та оптужба истинита) да је водио тајне преговоре са Сулом, била је довољна да изазове римску самилост и поштеди га кажњавања.⁵⁹

Остали градови су третирани строже. Ефес је издвојен као пример који ће бити нарочито строго кажњен и тако упутити поруку другим градовима. Из тог примера се види да је за Сулу држање на почетку рата и, нарочито, према масакру из 88. године било много важнији тест лојалности него учешће у устанку 86. године. Те године се Ефес први од свих градова побунио против Митридата, заробио и погубио краљевог војсковођу и пружио оружан отпор понтским трупима и дао пример који је подстакао већи број градова да се побуне. Али, исто тако, Ефес је 88. године срдачно примио Митридата и његову војску, уништавајући споменике подигнуте Римљанима. Не само да је краљев *Крвави декреј* обзнањен управо у Ефесу већ је покољ који се одиграо ту био један од највећих и најсвеобухватнијих. За разлику од грађана Смирне и Хија, Ефешани

---

⁵⁷ Ch. Habicht, *Athens from Alexander to Antony*, Cambridge MA 1997, 305–308. Свакако да је и у вези с третманом Атине и у случају јонских и других грчких градова одлуку диктирала политичка и војна калкулација, а не евентуални обзире које Сула није имао. У самој Италији се није устезао да уништи целе градове, о чему сведоче примери Стабија (Plin. *NH* III 5, 70) и Норбе; в. Santangelo, *Sulla*, 69–70.

⁵⁸ Тас. *Ann.* IV 56 преноси да су се, у току једне расправе пред Сенатом у време цара Тиберија, посланици Смирне позвали на услугу коју су учинили римској војсци у Азији а коју је посведочио и сам Сула. Римљани су били погођени тешким зимским временом и спасло их је снабдевање у храни и одећи коју су обезбедили грађани Смирне. Обично се ова епизода смешта у зиму 85/84. када је Сулина војска боравила у Азији, али постоји и алтернативно објашњење, по коме се ради о зими 130/129. и Аристониковом рату, в. R. G. Lewis, *Sulla and Smyrna*, *CQ* 41–1 (1991), 126–129.

⁵⁹ App. *Mith.* 61; Sherк, *RDGE* 70, 10–18.

нису никога заштитили. У Сулиним очима, то је била неопрости-ва издаја коју никакав каснији покрет против Митридата (у време када је, уосталом, рат за краља већ био изгубљен) није могао да искупи. Зато је Ефес, иако га је Сула одабрао за ново седиште проконзула Азије,⁶⁰ био строго кажњен. Град је опљачкан а сви појединци за које се могло тврдити да су учествовали у погрому 88. године су погубљени (изгледа да је организована и нека врста суђења). Статус слободног и аутономног града је такође изгубљен. Апијан издвајање Ефеса објашњава штетом нанетом римским споменицима и даровима у храмовима, без помена о масакру.⁶¹ Статус слободних и аутономних градова изгубио је и Милет.⁶² Недостају детаљи у вези са Колофоном, који је учествовао у устанку 86. године; ако је имао статус слободног града пре рата, овом приликом га је изгубио. Клазомена овај статус није ни имала пре рата али свакако да је била кажњена на друге начине (заједничком глобом, пре свега). Фокеја, која ће статус аутономног града добити годинама касније, од Помпеја, можда је такође кажњена овом приликом.⁶³ За мање градове Јоније нема никаквих података.⁶⁴

Сем Хија и вероватно Смирне, опште мере које је Сула завео у Азији важиле су и за све градове Јоније. Сви градови, сем малог броја морали су да учествују у плаћању огромног намета, у висини петогодишњег пореза, поред трошкова за издржавање и плаћање Сулине војске (укупно 20.000 таланата, око 120 милиона денарија).

---

⁶⁰ Питање када је Ефес заменио Пергам (стару престоницу Аталида) као седиште намесника Азије изазвало је извесну дискусију у науци. К. J. Rigsby, *Provincia Asia*, *TAPA* 118 (1988), 137–141 изнео је став да се то десило већ око 120, односно да је у време Првог Митридатовог рата Ефес већ увелико био *caput Asiae*. Ово мишљење је убедљиво критиковао С. P. Jones, *Diodoros Paspuros Revisited*, *Chiron* 30 (2000), 12–14. У првој деценији I века ст.е. Пергам је и даље био центар провинције а Ефес је то постао највероватније управо 85. То што је један град, упркос свим казнама које су му одређене, одабран за седиште провинције може на први поглед изгледати чудно. Пергам, међутим, није стајао ништа боље од Ефеса у римским очима. И у Пергаму је Митридат дочекан са ентузијазмом а масакр Римљана је спроведен брутално, доследно и свеобухватно. Пергам је био и престоница Митридатовог краткотрајног царства и ниједног тренутка, за разлику од Ефеса и других градова, није се побунио против краља, мада су неки грађани покушали да организују атентат. Најзад, постојали су и стратешки и практични разлози да се седиште провинције баш тада пренесе из мизијске унутрашњости у јонску луку.

⁶¹ App. *Mithr.* 61: Οἱ τε καππαδοκισαντες ἄνδρες ἢ πόλεις ἐκολάζοντο πικρῶς, καὶ μάλιστα αὐτῶν Ἐφέσιοι, σὺν αἰσυχρᾷ κολακείᾳ ἐς τὰ Ῥωμαίων ἀναθήματα ὑβρίσαντες.

⁶² Magie, *Roman Rule* II, 1115, nap. 14; L. Robert, *Études anatoliennes. Reserches sur les inscriptions grecques de l'Asie mineure*, Paris 1937, 427–428.

⁶³ Cass. Dio XLI 25 наводи да је Помпеј Фокеји доделио статус слободног града. Фокеја је овај статус имала под Аталидима и изгубила га 129. због подршке коју је дала Аристонику. Да ли јој је статус био враћен у периоду 129–89. није познато, мада је могуће. Ако јесте, свакако га је изгубила 85. Сулином одлуком.

⁶⁴ У вези са губитком статуса, в. табелу познатих случајева у провинцији у Santangelo, *Sulla*, 122–123.

Сулина армија је провела око пола године у Азији (од јесени 85. до пролећа 84), смештена у релативном комфору градова ове провинције. Војници су боравили у приватним кућама, добијајући храну (за себе, своје госте и пријатеље), одећу и дневнице о трошку становништва. Извори на обавезу да се обезбеди коначиште за трупе гледају као на терет који је готово био раван самом намету од 20.000 таланата.⁶⁵

Имајући у виду наведене чињенице, може се рећи да су осамдесете године I века ст.е. биле један од најтежих периода у историји Јоније и њених градова, можда најтежи још од Јонског устанка почетком V века ст.е. Рат, ванредне мере, масовни покољ, окупација, прогони, устанак и казнени режим победника – градови Јоније су све то видели и осетили у релативно кратком периоду од око пет година. Раније тешкоће и злоупотребе римске управе у Азији бледе пред огромном штетом коју су градови претрпели за време Митридатовог рата и после њега. Биле су потребне деценије за потпуни опоравак а касније злоупотребе публикана и римских намењеника само су отежале и продужиле овај процес.⁶⁶

Основни покретач који је руководио поступцима градова у овој великој кризи била је *свесћ о сојственој немоћи*. Ухваћени у ковитлац неупоредиво моћнијих сила, градови су мало шта могли да учине, изузев да, ако је икако могуће, не иду директно против њих. Упадљиво је колико су локалне елите играле маргиналну улогу у овим догађајима, што у време Аристониковог рата (133–129) није био случај. После смрти Атала III, градови су се свесно определили за новог претендента или против њега (углавном ово друго) и водили активну борбу много пре него што су било какве римске трупе стигле у Азију. Ефес је тада предводио врло успешан отпор Аристонику у Јонији. Пола века касније такво самостално иступање азијских градова не срећемо ни у траговима. Велика несразмера у моћи између локалних заједница и понтског краља, те одсуство било какве сарадње и координације између самих градова, свели су полисе Јоније и друге градове Азије на статус пасивних посматрача. Једина суштински важна одлука коју су могли донети била је да се придруже победнику. У почетку, изгледало је да је то Митридат, и већина градова га је прихватила као таквог. Када се ратна срећа променила а карактер Митридатовог режима постао оштрији, део градова је ову одлуку променио и побунио се против краља. Устанак из 86. године је једини тренутак када видимо градове

⁶⁵ Plut. *Sull.* 25; App. *Mith.* 61–63; Santangelo, *Sulla*, 112–114.

⁶⁶ Magie, *Roman Rule* I, 245–258; Rostovtzeff, *SEHWW* II, 946; Santangelo, *Sulla*, 124–127.

Јоније у мало самосталнијој улози, мада је и овде изостао било какав траг координације између њих. Ипак, и тај покрет је био условљен страхом од непосредне опасности и жељом да се избегне судбина расељеног Хија, те свешћу да, после победа у лето 86, Римљани извесно добијају рат. Сви други разлози који су утицали на поступке градова (краљевска пропаганда, његов хеленизам или оријентализам, незадовољство Римљанима, социјални покрети у градовима) секундарни су у односу на основни мотив: прикључити се победнику и преживети рат уз најмању могућу штету. Било би погрешно приписивати дубље и сложеније мотиве становништву градова. Упркос знатном пропагандном напору понтског краља, становници Јоније нису могли до краја да се идентификују са његовим ратним циљевима а свакако да није било ни говора о неком самосталнијем сопственом деловању. На крају, једино чему су се могли надати било је пуко преживљавање.

Nemanja Vujčić

Faculty of Philosophy
University of Belgrade

CITIES OF IONIA DURING THE MITHRIDATIC WARS

Summary

It is a well established fact that the wars fought between the Roman Republic and the Pontic king Mithridates had great and, for the most part, negative effect on the communities involved. This paper sets its focus on the cities of Ionia, at the time comparatively wealthy and highly urbanized region, consisting of the narrow coastal strip stretching from Phokaia to Miletus and of two large islands – Chios and Samos. Although the cities of Ionia were affected only by the First Mithridatic War, this major calamity had deep and lasting effects on their society and well-being. Early victories of the Pontic king left cities with a choice: to join what seemed to be the victorious side, or to offer resistance in expectation that Romans will eventually send large enough and effective army that would deal with Mithridates. Under these circumstances, while Pontic army marched through the province of Asia almost unopposed and any Roman military answer was both uncertain and far away, most cities followed their immediate interest and opened their gates to the king's troops. Many scholars sought to explain the behavior of the cities by pointing out the unpopularity and corruption of the Roman administration and money-lenders, by stressing the alleged success of Mithridates' war propaganda, or by claiming that king had wide support of the lower class citizens and slaves. While emphasizing important points, these explanations seem to miss the primary cause which can only be the military reality or the cities' understanding of it. At least for the immediate future, Mithridates was clearly the victorious and there were grounds to believe that his success will be more permanent.

Thus, few cities in Asia (and none in Ionia, although it is a common mistake that Magnesia on Meander did) offered resistance. Other acts of expression of the support for the king's cause, like the destruction of images and honorary monuments of Romans in Ephesos, should also be seen in this light. There was no rift between the local elite groups and majority of citizens, the decision to open city gates to king's troops was made by the traditional ruling elite of the cities.

The most notorious act of Mithridates Eupator's reign, the decision to murder everyone of Roman or Italian descent and confiscate their property, was certainly a shock for the majority of the cities' population, yet they responded unevenly. The king's decree that initiated the so-called "Asian Vespers" was made public in Ephesos, while the king and his army were present – the consequence was that the massacre of the resident Romans was carried in full, with the utmost brutality and with no respect even for the right of temple-asylum. Many modern works tend to simplify social division in the late Hellenistic Greek polis, thus transferring the blame for the massacre on slaves, law-class citizens and other, socially and politically, marginal groups. Fact that some cities found the way to soothe expected measure or to avoid it altogether, again points to deliberate decisions by the local municipal elites. Mithridates sought to gain and strengthen their support, both before and during the war. However, these measures were not of decisive importance.

The twist in Mithridates' military fortune, during the campaigns of 86, had immediate consequences on the attitude of the cities. In the early spring Sulla finished the protracted siege of Athens, a success followed the same summer by the two crushing defeats inflicted on the Pontic forces in Boeotia. What previously seemed to be an invincible conqueror was by now clearly a losing side, and several cities reacted accordingly. The pro-Roman uprising was actually quickened by the king himself: the city of Chios was garrisoned under the charges (real or fabricated) that the leading citizens were dealing with Sulla, heavily fined and then depopulated with the intention of bringing the Pontic settlers to replace the original inhabitants. The punishment of Chios, although intended as an example to frighten cities into obedience, actually prompted Ephesos (perhaps, next in line for exemplary chastising) into a full scale uprising; others were soon to follow. The King's response was a mixture of repression and measures which sought to win or restore support for his cause. The latter were contradictory in themselves: king intended to keep cities on his side by granting them freedom and autonomy, while at the same time offering citizenship to all non-citizens and freedom to all slaves. These measures could only have alienated the cities from him. His ability to offer a military response to uprising in Ionia and elsewhere was soon greatly diminished by the appearance of the second Roman army, which crossed over in Asia during the winter of 86/85, thus leaving only local garrison forces to fight with breakaway cities.

After the Peace of Dardanus and the surrender of the Fimbria's forces, Sulla imposed a new order in the province, rewarding or (in the case of great majority of them) severely punishing the cities. The primary criteria in his treatment of the cities were their loyalty or disloyalty in the previous war and few cities had something to show for. The fact that some of them went into war with Mithridates in 86 meant little: from Sulla's standpoint, far more important was their behavior in 88, during the initial advance of the Pontic forces and, especially, during the so-called "Asian Vespers". Those cities of Ionia that found the way to avoid the massacre, such as Chios and

Smyrna, were treated leniently. On others Sulla imposed extraordinary fines (taxes for the previous five years amounting to 20.000 talents for the whole province) and obligations (full burden of the billeting of troops for several months), and degraded them in status (none of the punished cities were free or immune afterwards). Ephesos was singled out for especially severe exemplary punishment, although she was the first city in Asia to rise against the king. In spite of this, it was probably exactly at this time that the provincial capital was moved from Pergamon to Ephesos.

